

Reflexe pražského jara

Havel 1969

V této chvíli záleží právě na Vás, zda československá politika, resp. komunistické hnutí dokáží nabídnout i jiný model chování a zmobilizovat v lidech i společnosti jejich jiné, lepší síly. Ostatně ani na tom, že se v tak tíživé situaci očitáte dnes sám, nejste tak docela bez viny: sám jste přece – byť zajisté v dobrém úmyslu – umožňoval svou politikou proces systematické demobilizace celé té nebývale silné fronty širokých vrstev, jež se tu spontánně zformovala především proto, aby šla – spolu s Vámi – za společnou věcí bez ohledu na nebezpečí s touto cestou spojená. Jako přesvědčený zastávce vedoucí úlohy strany a jejího demokraticko-centralistického principu jste přitom zároveň sám, dobrovolně a v duchu svého přesvědčení bral na sebe – i ve chvílích největšího rozmachu demokratizačních reforem – velký kus rozhodovacích pravomocí od nás všech, obyčejných občanů (navíc většinou nestraníků), nyní se pouze vytvořila situace, kdy vedoucí postavení, jež jste si nárokoval a jež jste také – byť daleko zaslouženěji než jiný – měl, staví před Vás povinnost jednat za nás ostatní i v jiném smyslu než v jakém jste byl zvyklý: nikoliv ve výkonu moci, ale ve vzdoru proti ní.

(Václav Havel, Dopis Alexandru Dubčekovi z 9. srpna 1969, in: Václav Havel, Do různých stran, Praha 1990, s. 428 – 441)

1. V tomto úryvku se Havel dotýká problému legitimacy a zodpovědnosti. Co (být skrytě) Dubčekovi vytýká? Na co apeluje?

Černý 1972

(reflexe toho, že byl v roce 1968 odposloucháván Stb)

Bizarně ironickou chuť dodávala však celé této situaci skutečnost, o které moji odposlouchávači neměli tušení: **věděl jsem** (*zdůraznil VČ*), že jsem odposloucháván. Byl jsem na to pozdě sic, ale přece během pražského jara upozorněn hned čtyřikrát, a to z prostředí nejoficiálnějšího: z prezidia vlády, ze závodní organizace KSČ na Karlově univerzitě, z výboru svazu spisovatelů, nakonec i z dubčekovských kruhů samotného ministerstva vnitra.

....

A bylo posléze i proč žasnout nad povahou a možnostmi celého „obrodného“ dubčekovského vládního trendu: místo aby mi vzkazovali, měli jeho vysokí činitelé prostě zamezit a zakázat nezákonné „bezpečnostní“ metody, jakmile se o nich dozvěděli! Byla tedy jejich reálná moc nad poměry, které ústy hlasitě „ozdravovali“, tak malá? Co říci o ministroví vnitra, jenž se dá povolal výslovně k nápravě metod tohoto ministerstva, horlí, hlásá a slibuje, a za jehož zády si jeho podřízení klidně vedou dál svou? Bylo nad čím vrtět hlavou, a koho u nás ještě něco překvapuje, může jí vrtět dosud!

(Václav Černý, Paměti III, Praha 1992, s. 610 – 611)

2. Je charakteristické, že ve svých rozsáhlých pamětech se Černý, celoživotní kritik totalitarismu dotýká tématu pražského jara zcela okrajově. V uvedené pasáži shrnuje své názory na pražské jaro. Jak jej hodnotí?

Pithart 1977

Zůstává otázkou, kterou na tomto místě jen zdánlivě odbočuji od tématu, zda dlouhý návyk na předběžnou cenzuru, která je v totalitním režimu vždy „liberálnější“ praxí než pokrytecký stav „bez cenzury“ se spolehlivě obsazenými redakcemi, zda tento návyk neotrávil způsob psaní v roce 1968. Bude sporné tvrzení, že novináři a publicisté neosvědčili tehdy dost zdrženlivosti, mnozí je budou nejspíš právě z tohoto hlediska chválit. Vědomou zdrženlivost však vskutku nebylo možno pozorovat. Spíše její opak. Politikové se obávali ztráty popularity a nechtěli, aby se vztahy ke spojencům ještě zhoršovaly, a proto dělali to nejhorší, co mohli: míru svého znepokojení zlehčovali, a pokud ke zdrženlivosti nabádali, činili to jen neurčitě a rozpačitě. A tak byli novináři a publicisté odkázáni na svůj politický instinkt a ten nebyl příliš vyvinut.

...

Pravda ve vědeckém sporu nebo v ideologické disputaci (i tam je často jen subjektivním pocitem) je něco docela jiného než pravda v politice. „Zvítězit“ na stránkách novin ještě vůbec neznamená zvítězit politicky. A právě intelektuálové této iluzi tak snadno a rádi podléhají! Rozjaření vítězstvím stupňují výši sázek a jdou do ještě choulostivějších sporů a tak nakonec vyvolávají docela myslný obraz o skutečném poměru **sil** (*zdůraznil PP*). V takové náladě pak všichni ztrácejí trpělivost, požadují stále víc a víc, přestávají myslet na zadní kolečka – a jedné noci jsou zcela zaskočeni vpádem vojsk, ačkoli se zdálo, že už dávno zvítězili na plné čáře.

(Petr Pithart, Osmadesátý, Praha 1990, s. 49 – 50)

3. Pithart v této stati staví problém zodpovědnosti jinak než je v podobných reflexích běžné. Z jakého úhlu pohledu hodnotí aktéry pražského jara?

Císař 2005

Čestmír Císař vydal obsáhlé svědectví o dění v roce 1968, ve kterém sám jako významný účastník figuroval. Následující pasáže jsou reflexí nastupující normalizace po nástupu G. Husáka v dubnu 1969 k moci.

Jak je patrné, na plénu ÚV jsem nevystoupil. Dočkal jsem se za to pokárání. V kuloárech mne zastavil František Kriegel a vyčítavě poznamenal: „Čekal jsem, že vystoupíš, ale ty nic!“ Cítil jsem hořkost v jeho tónu a chápal jeho zklamání. Vždyť jsme se znali od prvních poválečných let z aparátu KV KSČ v Praze a v 60. letech jsem se sblížili v odporu k Novotného režimu.

...

Po srpnu jsme se vídali už jen občas v parlamentě, kde jsem mohl pozorovat Krieglovu psychickou proměnu: obrodné názory nezměnil, spíše si je upevnil... Nyní koncem května 1969 jsem se přiřadil k těm, kdo volili ústup a taktizování pro jeho vkus ponižující a snad i zbabělé. Rozhodl se zachovat si hrdost zásadového reformátora a zraňoval ho postoj každého soudruha přijímajícího normalizační opatření s chtěnou nadějí, kterou on už měl za marnou.

(Čestmír Císař, Paměti, Praha 2005, s. 1092 – 1093)

4. Císař se ve svém textu věnuje především reflexi jedné z výrazných postav pražského jara – Františka Kriegla. Srovnává jeho postoj a činy se svými. Jak toto srovnání vyznívá?

Ústav pro studium totalitních režimů

Otázky založené na srovnání textů

5. srovnejte Havlovu úvahu o zodpovědnosti s úvahou Pithartovou
6. srovnejte Pithartovu úvahu s textem Císařovým
7. Který z uvedených textů má k pražskému jaru největší distanc?
8. Pokuste se identifikovat, kdo z autorů zastával aktivně myšlenky pražského jara

Další námět na práci s texty (vhodné i pro ZŠ)

Práce ve dvojicích: Studenti ve dvojicích interpretují texty: 1. student: Havel, Černý, 2. student: Pithart, Císař (časová náročnost: cca

Úkoly:

9. Převyprávějte sousedovi obsah přečtených textů.
10. Jeden z Vámi sledované dvojice autorů je vždy k pražskému jaru kritičtější. Který to je? Svoje rozhodnutí zdůvodněte.
11. Pokuste se odhadnout, který z autorů zastával ideje pražského jara. Svoje závěry zdůvodněte.

Modelové odpovědi:

1. V tomto úryvku se Havel dotýká problému legitimacy a zodpovědnosti. Co (byl skrytě) Dubčekovi vytýká? Na co apeluje?

Odpovědnost za pražské jaro mají především jeho aktéři. Hlásili se o zodpovědnost, po okupaci mají příležitost dokázat, že si důvěru zaslouží. Apeluje na nutnost konzistentního postoje Dubčeka. Právě toho se ovšem Dubčekovi nedostávalo.

2. Je charakteristické, že ve svých rozsáhlých pamětech se Černý, celoživotní kritik totalitarismu dotýká tématu pražského jara zcela okrajově. V uvedené pasáži shrnuje své názory na pražské jaro. Jak jej hodnotí?

Černý vidí meze demokratizačního procesu, poukazuje na fakt, že oficiální představitelé neměli situaci zcela pod kontrolou. Především ve složkách MV existovalo množství konzervativců obrodný proces záměrně bojkotujících. Celkově je Černý vůči pražskému jaru velice rezervovaný, ve svých pamětech oceňuje především kulturní pracovníky, méně politiky.

3. Pithart v této stati staví problém zodpovědnosti jinak než je v podobných reflexích běžné. Z jakého úhlu pohledu hodnotí aktéry pražského jara?

Pithart, na rozdíl od většiny jiných kritiků pražského jara, poukazuje na malou politickou obratnost reformistů. Zdůrazňuje nutnost realismu v politice a potřeby vyvarovat se zbytečných gest. Jako jeden z mála neakcentuje údajný mravní etos pražského jara, ale diletantismus jeho aktérů.

4. Císař se ve svém textu věnuje především reflexi jedné z výrazných postav pražského jara – Františka Kriegla. Srovnává jeho postoj a činy se svými. Jak toto srovnání vyznívá?

Císař celkem sebekriticky přiznává, že jeho jednání mohlo být vykládáno jako zbabělost (ovšem v dalších pasážích svých pamětí jej samozřejmě obhajuje jako mravně dostačující). Jeho postoj lze označit jako poznání, že ústupová politika posrpnová byla politickou chybou, byť tak činí nepřímo a skrze popis chování Kriegla, který jako jediný z reformátorů tuto ústupovou politiku nepřijal.

5. srovnajte Havlovu úvahu o zodpovědnosti s úvahou Pithartovou

Havlův text je méně emotivní, věcnější a zodpovědnost zde personifikuje postavou Dubčeka. Pithart uvažuje o zodpovědnosti v širších souvislostech politických, kulturních, mravních a obviňuje v podstatě celou reformní elitu z neodpovědného a nerealistického přístupu k politice, upřednostňování populárních kroků před nutnými, ale bolestivými kompromisy a zdrženlivostí. Pithartův text je psán z větším odstupem, tudíž reflexe je také hlubší i širší.

6. srovnajte Pithartovu úvahu s textem Císařovým

Pithart je velice kritický k neodpovědné politice reformistů, zatímco Císař se věnuje především obhajobě svých vlastních postojů v počínající normalizaci. I když je schopen své postoje částečně revidovat (s poukazem na Kriegla), v zásadě je považuje za správné.

7. Který z uvedených textů má k pražskému jaru největší distanc?

Na tuto otázku nelze samozřejmě jednoznačně odpovědět, lze ji tak použít především jako východisko k diskusi. Je možné za nejkritičtější postoj označit text Pitharta (vášnivě odmítnutí neodpovědnosti) nebo i text Černého (v podstatě chladný distanc). Smyslem této otázky je povzbudit studenty ke konfrontaci svých názorů

8. Pokuste se identifikovat, kdo z autorů zastával aktivně myšlenky pražského jara

Z textů je zřejmé, že nepříliš kriticky (i když ne explicitně, spíše z kontextu) se k pražskému jaru vyjadřuje Císař byl to konečně jeden z jeho aktérů. Ostatní se vyjadřují víceméně kriticky.

10. Jeden z Vámi sledované dvojice autorů je vždy k pražskému jaru kritičtější. Který to je? Svoje rozhodnutí zdůvodněte.

V případě dvojice Havel-Černý to byl jistě Černý, který vyjadřuje rezervovanost a k celému procesu je skeptický, v případě dvojice Pithart-Císař je to samozřejmě Pithart, který je k aktérům pražského jara velice kritický

11. Pokuste se odhadnout, který z autorů zastával ideje pražského jara. Svoje závěry zdůvodněte.

Viz otázka č. 8

Ústav pro studium totalitních režimů

Havelkova 2
130 00 Praha 3

Poštovní adresa: P.O.BOX 17, 110 06 Praha 1

Tel.: + 420 221 008 322, 274
Fax: + 420 222 715 738
E-mail: sekretariat.reditele@ustrcr.cz
www.ustrcr.cz